(इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णयाचा मराठी भाषेत अनुवाद)

मुंबई उच्च न्यायालयाच्या अधिकारितेतील

औरंगाबाद खंडपीठ

रिट याचिका क्र. 5317 /2022

वैभव पित्याचे नाव नंदकिशोर हिवळे
20, वर्ष , व्यवसायःविद्यार्थी.
पित्याचे नाव नंदकिशोर हिवळे,
भारतीय रहिवासी, राहणार :-
गाव जाफराबाद, तहसील जाफराबाद,
मालेगाव गल्ली, जाफराबाद,
जिल्हा-जाफराबाद .

...याचिकाकर्ता

--विरुद्ध **--**

1 महाराष्ट्र राज्य
मार्फत
सचिव सामाजिक न्याय आणि विशेष
सहाय्य विभाग,
महाराष्ट्र राज्य, मुंबई-32.

2 आयुक्त,

समाजकल्याण विभाग,

महाराष्ट्र राज्य, चर्च रोड,

कॅम्प, पुणे-411011.

3 प्रादेशिक उपआयुक्त,

समाजकल्याण विभाग,

औरंगाबाद क्षेत्र, औरंगाबाद.

4 सहाय्यक आयुक्त,

जिल्हा समाजकल्याण कार्यालय,

औरंगाबाद.

5 मुख्याध्यापक

पद्मावती महाविद्यालय,

टी. व्ही. सेंटर, औरंगाबाद.

6 निबंधक,

महाराष्ट्र राष्ट्रीय विधी विद्यापीठ

नाथ व्हॅली रोड, कांचनवाडी, औरंगाबाद **....**उत्तरवादी

न्यायालय समक्ष उपस्थित :-

याचिकाकर्ता पक्षकार व्यक्तिशः

उत्तरवादी क्रमांक 1 ते 4/राज्यसाठी

अतिरिक्त सरकारी वकील. श्री. पी. एस. पाटील

उत्तरवादी क्रमांक 5 साठी वकील श्री. ए. एन. नागरगोजे

उत्तरवादी क्रमांक 6 साठी वकील श्री. एस. के. कदम

न्यायमंच :- न्यायमूर्ती एस. जी.मेहरे आणि

न्यायमूर्ती शैलेश पी. ब्रह्मे .

ज्या तारखेला युक्तिवाद ऐकून घेण्यात आला -14 डिसेंबर 2024

न्यायनिर्णय जाहीर करण्याची तारीख:06 जानेवारी 2025

न्यायनिर्णय :- (न्यायमूर्ती शैलेश पी. ब्रह्मे द्वारा):-

न्यादेश. न्यादेशावर त्वरित उत्तर मागवण्यात येत आहे. पक्षकाराचे व्यक्तिशः म्हणणे आणि उत्तरवादी तर्फे वकिलांचे अंतिम म्हणणे ऐकले.

2. याचिकाकर्ता उत्तरवादी क्र. 6 म्हणजेच राष्ट्रीय विधी विद्यापीठचा विद्यार्थी आहे, जो त्याला उत्तरवादींनी नाकारलेल्या शिष्यवृत्ती योजना लाभ मिळवून देण्यासाठी या न्यायालयाचे दरवाजे ठोठावत आहे. तो उत्तरवादी क्र. 5 द्वारे शिष्यवृत्तीची रक्कम उत्तरवादी क्र.4 ला परत करण्यासाठी निर्देश आणि साहाय्यभूत निर्देश मागत आहे.

3. याचिकाकर्ता हा अनुसूचित जाती प्रवर्गातील आहेत. त्याने 05.07.2019 रोजी उत्तरवादी क्र.5 महाविद्यालय मध्ये बी. सी. एस. अभ्यासक्रमासाठी शैक्षणिक वर्षात 2019-2020 प्रवेश घेतला. त्याने 07.10.2019 तारखेच्या अर्जाद्वारे आणि त्यानंतर 19.11.2019 रोजी मेल पाठवून त्याचा प्रवेश रद्द केला.तो प्रवेश परीक्षेला बसला आणि त्याला 21.10.2020 रोजी उत्तरवादी क्र.6/महाराष्ट्र राष्ट्रीय विधी विद्यापीठ (यापुढे एम. एन. एल. यू. म्हणून संदर्भित) यांनी प्रवेश दिला. त्याने 04.10.2021 रोजी किंवा त्यादरम्यान शिष्यवृत्तीसाठी अर्ज केला.मात्र त्याला शिष्यवृत्ती देण्यात आली नाही.

4. जेव्हा तो उत्तरवादी क्र.5/महाविद्यालयात, त्याने 01.10.2019 रोजी शिष्यवृत्तीसाठी अर्ज सादर केला होता.शिष्यवृत्तीचे काही हप्ते त्याच्या खात्यात जमा झाले.प्रवेश रद्द केल्यानंतर, त्याने 30.09.2021 रोजी रू. 31,658/- ची रक्कम परत केली.तो शिष्यवृत्तीसाठी पात्र आहे. उर्वरित शुल्क भरण्याच्या स्थितीत तो नाही.त्यामुळे सध्याची याचिका दाखल करण्यात आली आहे.

5. याचिकाकर्त्याने सादर केले की त्याने प्रतिवादी क्रमांक 5 शी वेळेवर संपर्क साधून त्याचा प्रवेश रद्द केला होता. तो वर्गांना उपस्थित राहिला नाही आणि प्रतिवादी क्रमांक 5 च्या अभ्यासक्रमात सहभागी झाला नाही. शिष्यवृत्तीसाठी त्याला मिळालेली रक्कम त्याने

30.09.2021 रोजी परत केली. त्यामुळे त्याच्या बाजूने कोणतीही चूक नाही आणि तो शिष्यवृत्तीसाठी पात्र आहे. तो सादर करतो की शिष्यवृत्तीचे हप्ते त्याच्या माघारी खात्यात जमा झाले होते. त्याला शिष्यवृत्ती देण्यासाठी कार्यालय आणि प्रतिवादी क्र. 5 चे प्राचार्य यांच्याकडून योग्य पडताळणी झाली नाही. प्रतिवादी क्रमांक 5 ने योग्य प्रक्रियेचे पालन केले नाही. 31.03.2016 आणि 18.01.2019 या तारखेच्या शासन निर्णयांचे उल्लंघन झाले आहे.

6. तो पुढे सादर करतो की अनुसूचित जातीच्या श्रेणीसाठी कोणतेही रिडीम बटण नाही आणि शिष्यवृत्ती आपोआप खात्यात जमा होते.त्याला कोणताही संदेशही मिळाला नाही.तो सादर करतो की त्याने उत्तरवादी क्र.6 त्याला शिष्यवृत्ती दिल्याबद्दल संपर्क केला. शेवटी असे सादर केले जाते की शासन निर्णय दिनांक 01.11.2003 च्या परिशिष्ट-5 चा खंड क्रमांक 5 त्याला वंचित ठेवण्यासाठी लागू केला जाऊ शकत नाही.

7. वादातील उत्तरवादी क्रमांक 5 प्रत्युत्तरादाखल प्रतिज्ञापत्र दाखल करून याचिकाकर्त्याच्या दाव्याला विरोध करतो.याचिकाकर्त्याला त्याच्या महाविद्यालयात प्रवेश देण्यात आला आणि त्याने शिष्यवृत्तीची निवड केली, असे सादर केले जाते. त्याला हप्ते मिळाले. त्याने वेळेवर उत्तरवादी क्रमांक 5 शी प्रत्यक्ष संपर्क साधला नाही आणि रद्द

करण्याच्या औपचारिकतेचे पालन केले नाही.रद्द करणे 07.10.2020 रोजी लागू होते. शिष्यवृत्ती मिळवणे आणि अभ्यासक्रम सोडून देणे, ज्यामुळे एका पात्र विद्यार्थ्याचे नुकसान होणे यासाठी तो जबाबदार आहे.उत्तरवादी क्रमांक 5 ची यात कोणतीही चूक नाही, असे सादर केले जाते.

8. आणखी एक प्रतिस्पर्धी पक्ष-उत्तरवादी क्र. 6/एम एन एल यु ने प्रतिज्ञापत्र दाखल करून दाव्याला विरोध केला आहे.असा युक्तिवाद केला जातो की याचिकाकर्त्याने उत्तरवादी क्र .5/महाविद्यालय मध्ये असताना शिष्यवृत्तीचा लाभ घेतला आणि अभ्यासक्रम सोडला. शासन निर्णय दिनांक 01.11.2003 लक्षात घेता तो सध्याच्या अभ्यासक्रमासाठी शिष्यवृत्तीसाठी दावा करण्यास पात्र नाही. याचिकाकर्त्याने पूर्वीचे प्रवेश आणि शिष्यवृत्ती घेतली असे सादर केले जाते.तो शुल्कासाठी रु. 5,54,189 ची देय रक्कम भरण्यास जबाबदार आहे. याचिकाकर्त्याला शिष्यवृत्ती मिळाल्यास एम. एन. एल. यू. ला गंभीर आक्षेप नाही, असे पुढे सादर केले जाते.याचिकाकर्त्याने काही कागदपत्रे सादर करण्याच्या आवश्यकतेचे पालन केले नाही. दिनांक 01.11.2003 रोजीच्या शासन निर्णयवर भरदेण्यात आला.

9. उत्तरवादी क्र 1 ते 4 साठी विद्वान ए. जी. पी. यांनी याचिकाकर्त्याच्या दाव्याला

विरोध केला. दिनांक 01.11.2003 शासन निर्णय लक्षात घेता, तो शिष्यवृत्तीसाठी पात्र नाही.याचिकाकर्त्याला जमा केलेल्या हप्त्यांचा परतावा दोन वर्षांनंतर देण्यात आला.

10. आम्ही विरोधी पक्षांच्या सबमिशनचा विचार केला आहे.आम्ही याचिकाकर्त्याला सुनावणीदरम्यान काही कागदपत्रांची नोंद करण्याची परवानगी दिली. आम्ही पक्षकारांच्या मागण्या देखील पाहिल्या आहेत. याचिकाकर्ते हे अनुसूचित जातीचे आहेत आणि त्यांच्याकडे वैधतेचे प्रमाणपत्र आहे यात कोणताही वाद नाही.

11. याचिकाकर्त्याला बी. सी. एस. अभ्यासक्रमासाठी 05.07.2019 रोजी उत्तरवादी क्रमांक 5 मध्ये दाखल करण्यात आले होते. भारत सरकारच्या पोस्ट मॅट्रिक्स शिष्यवृत्तीसाठी अर्ज 01.10.2019 रोजी किंवा त्या दरम्यान सादर करण्यात आला आणि त्यानंतर तो सक्षम प्राधिकरणाकडे पाठवण्यात आला.तो महाविद्यालयात गेला नाही आणि अभ्यासक्रमात सहभागी झाला नाही.तो पहिल्या सत्राच्या परीक्षेला बसला नाही.आपल्याला रिडीम बटण उपलब्ध असल्याबद्दल किंवा याचिकाकर्त्याच्या खात्यात रक्कम स्वयंचलितपणे जमा करण्याबद्दल तपशीलात जाण्याची गरज नाही.वस्तुस्थिती अशी आहे की याचिकाकर्त्याला 26.03.2020 रोजी आणि त्यानंतर 20.06.2020 रोजी हप्ते मिळाले जे उत्तरवादी क्रमांक 5 आणि परिशिष्ट-आर-2 च्या उत्तरावरून स्पष्ट

होते.

12. याचिकाकर्त्याने 07.10.2019 रोजी उत्तरवादी क्रमांक 5 ला अर्ज करून त्याचा प्रवेश रद्द केला. याव्यतिरिक्त त्यांनी महाविद्यालयाला 21.11.2019 रोजी पत्र पाठवले जे त्यांच्या याचिकांवरून आणि परिशिष्टांवरून स्पष्ट होते .उत्तरवादी क्रमांक 5 हे देखील कबूल करतो की 19.12.2019 रोजी , 07.10.2019 तारखेच्या अर्जासह मेल प्राप्त झाला होता.पण 2018 साली तो विद्यार्थी नव्हता , असा युक्तिवाद केला जातो.याचिकाकर्त्याने कदाचित उत्तरवादी क्रमांक 5 शी प्रत्यक्ष संपर्क साधला नसेल आणि रद्द करण्याच्या प्रक्रियेचे पालन केले नसेल.परंतु उत्तरवादी क्रमांक 5 ला त्याचा प्रवेश रद्द करण्याची माहिती होती.

13. 26.03.2020 आणि 20.06.2020 रोजी आलेल्या याचिकाकर्त्याच्या खात्यात शिष्यवृत्तीचे हप्ते जमा करणे त्याच्या नियंत्रणात नव्हते. तोपर्यंत त्याने उत्तरवादी क्रमांक 5 चा अभ्यासक्रम सोडला होता, परंतु उत्तरवादी क्र .6/एम एन एल यु सह प्रवेशाची वाट पाहत होता. त्याने 21.10.2020 रोजी किंवा त्या दरम्यान उत्तरवादी क्रमांक 6 मध्ये प्रवेश मिळवला.असे नाही की उत्तरवादी क्रमांक 6 मध्ये दाखल झाल्यानंतर त्याला हप्ते मिळाले.त्याचप्रमाणे हप्ते मिळवण्यासाठी उत्तरवादी क्र. .6/एम एन एल यु कडे प्रवेश

घेतल्यानंतर त्याने उत्तरवादी क्रमांक 5 चा विद्यार्थी असल्याचे चुकीचे वर्णन केले असे नाही.त्यानंतर याचिकाकर्त्याने रु .31,658/- ची रक्कम 30.09.2021 रोजी परत केली.

14. सुरुवातीला 07.10.2019,19.11.2019 आणि 19.12.2019 रोजी याचिकाकर्त्याने उत्तरवादी क्रमांक 5 ला त्याचा प्रवेश रद्द करण्याची माहिती दिली.उत्तरवादी क्रमांक 5 देखील ही वस्तुस्थिती नाकारत नाही.याचिकाकर्त्याने औपचारिकता पूर्ण केल्या नाहीत, ही महाविद्यालयाची तक्रार आहे. 07.10.2020 रोजी, याचिकाकर्त्याने उत्तरवादी क्रमांक 5 कडे संपर्क साधला आणि औपचारिकता पूर्ण केल्या आणि प्रवेश रद्द करण्यात आला.सर्व शक्यतांमध्ये, उत्तरवादी क्र 6/एम एन एल यु कडे त्याचा प्रवेश सुनिश्चित केल्यानंतर, त्याने त्याचा प्रवेश रद्द करण्यासाठी उत्तरवादी क्रमांक 5 कडे संपर्क साधला असावा.उत्तरवादी क्रमांक 5 ने अपेक्षित केलेल्या औपचारिकता याचिकाकर्त्याने पाळल्या नसल्या तरी, आम्हाला त्याच्या बाजूने कोणतीही दुर्भावना किंवा कोणताही अप्रत्यक्ष हेतू दिसत नाही.वर वर्णन केलेल्या घटनांचा क्रम, हे दर्शवत नाही की याचिकाकर्त्याचे वर्तन शिष्यवृत्ती बळकावण्यासाठी होते.अन्यथा शिष्यवृत्ती मिळण्याचा त्याला हक्क आहे.त्याने पूर्वीचा अभ्यासक्रम बंद केल्यामुळे समस्या निर्माण होतात.

15. काही त्रुटी उत्तरवादी क्रमांक 5 ने केल्या असू शकतात.जेव्हा याचिकाकर्ते

महाविद्यालयात उपस्थित नव्हते, तेव्हा योग्य सत्यापनशिवाय, त्यांचे शिष्यवृत्ती अर्ज 25.11.2019 रोजी पाठवण्यात आले होते.जेव्हा उत्तरवादी क्रमांक 5 ला याची माहिती मिळाली की याचिकाकर्त्याचा प्रवेश रद्द करण्याचा हेतू त्याच्या अर्जाच्या तारखेनुसार 07.10.2019 आणि तारखेच्या 19.11.2019 मेलद्वारे होता, तेव्हा त्याचा अर्ज पाठवला गेला नसावा.याचिकाकर्त्याला उत्तरवादी क्र .6/एम एन एल यु मध्ये दाखल केल्यानंतर कोणतेही हप्ते मिळाले नाहीत. काही काळानंतर ती रक्कम अग्रिम परतावा करण्याचा त्याचा प्रयत्न त्याच्या प्रामाणिकपणाचे प्रतिबिंब आहे.उत्तरवादी क्र.5 पुरेसा सतर्क नव्हता.ही स्थितिविशेष टाळता आली असती.

16. याचिकाकर्ता हा समाजातील दुर्बल वर्गाचा विद्यार्थी आहे या वस्तुस्थितीकडे आपण दुर्लक्ष करू शकत नाही .त्याने ती रक्कम परत केली आहे.त्याला पूर्वीचा अभ्यासक्रम सोडण्याचा आणि नवीन अभ्यासक्रमात प्रवेश मिळवण्याचा अधिकार होता .केवळ मधल्या काळातच त्यांना शिष्यवृत्तीचे काही हप्ते देण्यात आले.जास्तीत जास्त काही प्रक्रियात्मक विचलनांचे श्रेय त्याला दिले जाऊ शकते जे अनियमिततेचे स्वरूप असेल.त्याचा कोणताही अप्रामाणिक हेतू आम्हाला आढळत नाही.

17. उत्तरवादींनी शासन निर्णय दिनांक 01.11.2003 च्या परिशिष्ट-5 वर मोठ्या

प्रमाणात भर दिला जो खालीलप्रमाणे आहेः

5 शिष्यवृत्ती घेणा-या विद्यार्थ्याने या अभ्यासक्रमासाठी शिष्यवृत्ती घेतलेली आहे तो अभ्यासक्रम त्याने पूर्ण केला पाहिजे. जर तो अभ्यासकम त्याने अर्धवट सोडला व दुस-या अभ्यासक्रमास प्रवेश घेतला तर दुस-या अभ्यासक्रमाची शिष्यवृत्ती त्यास अनुज्ञेय होणार नाही. उदा जरी एका विद्यार्थ्याने बी.एस.सी प्रथम वर्ष या अभ्यासक्रमाला प्रवेश घेवून पूर्ण वर्षाची शिष्यवृत्ती उचलली होती. पुढील वर्षी बी.एस.सी व्दितीय वर्गात प्रवेश न घेता त्याने बी.ए प्रथम वर्षासाठी दुस-या किंवा त्याच महाविद्यालयात प्रवेश घेतल्यास त्याला शिष्यवृत्ती अनुज्ञेय होणार नाही. बहुतेक विद्यार्थी अर्ध्यातून अभ्यासक्रम सोडून दुस-या अभ्यासक्रमात प्रवेश घेताना गॅप सर्टिफिकीट सादर करतात व त्या प्रतिज्ञापत्रामध्ये मागील वर्षामध्ये कोठेही प्रवेश घेतलेला नव्हता व मी शिकत नव्हतो असे लिहून देतात. वास्तविक पाहता अशा केसेसमध्ये तो मागील वर्षी खरेच कोठेही प्रवेशित नव्हता व त्याने अध्यावरच एखादा अभ्यासक्रम सोडून आता दुसरीकडे

प्रवेश घेतो आहे किंवा कसे याविषयी खात्री करणे आवश्यक आहे.

18. सध्याच्या प्रकरणात, उत्तरवादी क्र .5/महाविद्यालय मध्ये याचिकाकर्ते सुरुवातीपासूनच अनुपस्थित होते.तो सत्र परीक्षेलाही हजर राहिला नाही.त्याने त्याचा प्रवेश रद्द करण्याचा प्रयत्न केला .त्यानंतर त्यांना हप्ते देण्यात आले नाहीत.त्यामुळे याचिकाकर्त्याला पहिल्या वर्षासाठी किंवा बी. सी. एस. अभ्यासक्रमाच्या संपूर्ण अभ्यासक्रमासाठी शिष्यवृत्ती मिळाली असे नाही.हा अभ्यासक्रम अर्ध्यावर सोडून देण्याचे प्रकरण नाही.याचिकाकर्त्यासाठी, त्याचा पूर्वीचा अभ्यासक्रम सुरू झाला नाही.जे मना केले आहे ते वरील तरतुदींमध्ये दिलेल्या उदाहरणाद्वारे स्पष्ट केले आहे.सध्याची परिस्थिती तशी नाही.त्यामुळे याचिकाकर्त्याला, जेव्हा तो उत्तरवादी क्रमांक 6 सोबत कायद्याचा अभ्यासक्रम चालवत असतो, तेव्हा शिष्यवृत्तीचा दावा करण्यात वरील कलम अडथळा ठरत नाही.

19. विविध अर्ज सादर करताना याचिकाकर्त्याने विसंगत माहिती दिली आहे.उत्तरवादी क्रमांक 6 ने अशा विसंगतीवर भर दिला. त्याने 07.10.2020 रोजी केलेले रद्दीकरण

उशीरा केले या वस्तुस्थितीवरही उत्तरवादी क्रमांक 5 ने जोर दिला.या अविचारी चुकीसाठी, याचिकाकर्त्याला बी. ए. एल. एल. बी. च्या एकात्मिक पाच वर्षांच्या अभ्यासक्रमाच्या संपूर्ण शिष्यवृत्तीपासून वंचित ठेवणे खूप कठोर ठरेल.

20. आमच्या लक्षात आले आहे की स्पष्टपणे अन्यथा याचिकाकर्ते पात्र आहेत.त्याच्या बाजूने कोणतेही हेतुपुरस्सर गैरवर्तन झालेले नाही.त्याने ती रक्कम परत केली आहे.ही शामक परिस्थिती आपल्याला आकर्षित करते.त्यामुळे आमचे असे मत आहे की 2020-2021 शैक्षणिक वर्ष वगळता याचिकाकर्त्याला शिष्यवृत्ती मिळण्याचा हक्क आहे.त्याने दोषांचे त्वरित निरसन करावे आणि कागदपत्रांसह अर्ज सादर करावा, हा मुख्य मुद्दा आहे. उत्तरवादी क्रमांक 1 ते 4 ने 2021-2022 आणि त्यानंतरच्या शिष्यवृत्तीसाठीच्या अर्जावर प्रक्रिया करावी आणि प्रक्रियात्मक तांत्रिकतेवर आग्रह करू नये, परंतु शिष्यवृत्ती प्रदान करणे गुणवत्ता आणि पात्रतेवर अवलंबून असेल. वर दिलेल्या कारणांसाठी, आम्ही खालील आदेश देतोः

आदेश

i अर्जदार आवश्यक कागदपत्रांसह अर्ज सादर केल्यावर याचिकाकर्त्याला वर्ष 2021-2022 पासून आणि त्यानंतर पोस्ट मॅट्रिक्स शिष्यवृत्ती मिळण्याचा हक्क

असेल.

2 याचिकाकर्त्याने उत्तरवादी क्र.6/एमएनएलयु कडे अर्ज सादर करावा आणि/ किंवा उत्तरवादी क्र.6/एमएनएलयु ने तीन आठवड्यांच्या आत उत्तरवादी क्रमांक 2 आणि 3 कडे अर्ज अग्रेषित करेल. उत्तरवादींनी प्रत्यक्ष स्वरूपात देखील अर्ज स्वीकारावा.

3 उत्तरवादी क्रमांक 2 आणि 3 शिष्यवृत्तीसाठीच्या अर्जाचा विचार करतील आणि याचिकाकर्ते पात्र असल्यास त्यानंतर तीन आठवड्यांच्या आत रक्कम वितरित करतील.

4 न्यादेश वरील अटींमध्ये कायम करण्यात येत आहे.

[न्यायमूर्ती शैलेश पी. ब्रह्मे] **[न्यायमूर्ती एस. जी.मेहरे]**

अस्वीकरण

या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील या अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरीता वापर करता येणार नाही तसेच इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणी करता वैध मानला जाईल.